

diging hebben ingebracht, dat hij het modernisme huldigde onder een calvinistischen schijn.

Prof. Eerdmans heeft de leer van Dr. Kuyper een wijsgeerig determinisme (noodlotsleer) genoemd, en Dr. Hylkema deinsde niet terug voor de aanklacht, dat het nieuwcalvinisme in wezen naturalistisch (God en de natuur vereenzelvigd) is. O.a. zou door Dr. Kuyper's filosofie uit het bijbelsch wonder het hart zijn weggemeden (Oud en nieuw Calvinisme, bl. 104, 105).

Ja, reeds vóór jaren, op de Middelburgsche synode (1896) is in den eigen kerkelijken kring door den kerkeraad van Bedum een bezwaarschrift ingediend tegen het onderwijs van Dr. Kuyper als hoogleraar aan de Vrije Universiteit, en hem verweten, dat hij, door de leer, dat in de herboren menscheid Christus het eigenlijke subject (onderwerp) der wetenschap is, den voet gezet had op een weg, „die noodzakelijk tot pantheïsme leiden moet“.

En al heeft nu deze synode zoo goed als een parig deze aantijging voor ongegrond verklaard, toch moet het feit, dat een dergelijke twist in onze kerk opvlamde, worden aangemerkt als een teeken, dat de vernieuwing in onze calvinistische wetenschap niet zoo onbelangrijk is, als velen in hun onnoozelheid denken.

Wij gaan een schrede verder en komen van de wetenschap tot de kerk, om ook daar verschijnselen waar te nemen, die er op duiden, dat bij de uitwendige vormbehouding, er innerlijk iets aan het groeien is.

Strong hield de jongste synode de wacht bij de belijdenis tegenover een ethisch offensief, en zelfs ging van haar een waarschuwing uit tegen het besmettingsgevaar, dat gelegen is in het innig contact met de Nederlandsche-Christen-studenten-vereeniging.

Maar het program en ook het werk der synode, stond in het teeken der voortgaande reformatie.

Dat deze arbeid voorloopig beperkt blijft tot beraden en commissies scheppen, doet niets af aan de beteekenis van het feit, dat uit den boezem der kerk zelve opkomt, allengs sterker en luider, de vraag om een nieuwe bijbelvertaling, een voortgezet belijden, een herkeurde liturgie, een ordening van het werk der evangelisatie.

In een schitterende artikelenreeks heeft „de Heraut“ er voor kort op gewezen, dat de stoot tot deze puur kerkelijke reformatie bijna een halve eeuw geleden reeds van Dr. Kuyper is uitgegaan.

Jaren en jaren lang heeft deze groote hervormer de kerken vermaand tot voortvaren naar de volmaaktheid, ook in het institutionele leven.

Eenerzijds heeft hij, met verbazingwekkende ruimheid van hart, betoogd, dat het geloof in de zuiverheid van ons kerkelijk belijden ons oog niet mag verblinden voor de werkelijkheid, dat geen kerk op aarde de volstrekte waarheid bezit, en dus door ons een zekere pluriformiteit (veelvormigheid) der kerk moet worden erkend, — welke erkenning ons vrijmoedigheid geeft op andere dan kerkelijke terreinen, de school, de pers (Stemmen des Tijds!) en de politiek, met anders genuanceerde christenen samen te werken, — maar anderzijds heeft hij zijn gereformeerde volgelingen geboden toch niet te blijven teren op het deels verouderde werk der vaders en zich te openbaren als de kerk Gods in deze eeuw.

In zijn brochure „De critiek der jongeren“ wees Dr. Aalders onder meer op deze uitspraak van Dr. Kuyper in zijn in 1891 verschenen „Calvinisme en Revisie“: „Ongetwijfeld is de Reformatie niet de laatste „Drang-und-Sturmperiode“ van Gods kerk geweest, en ook thans doorleven Gods Kerken weer een periode van hoogst ernstige crisis, die zeer stellig tot machtiger geestespanning, en daardoor tot dieper en rijper geloofsovertuiging leiden zal; iets waaruit ook vanzelf een verrijking voor onze kerkelijke symbolen zal voortvloeien. De geping, die allengs ontstond tusschen onze subjectieve overtuiging en onze objectieve belijdenis, zal vroeg of laat gedompt worden“.

Vroeg of laat?

De kerken hebben, vrees ik, het laat gekozen. Had ons gereformeerde volk maar vroeger inniger naar zijn grooten leider geluisterd!

B. W.

Naschrift.

Uit Delft en Rotterdam bereikten mij enkele brieven, waarin de twijfel wordt uitgesproken, of de voorstelling, die ik gaf van het optreden der leiders van het „Gereformeerd Ledenblad“ wel de juiste is.

Laat ik daarom hier mogen verklaren, dat deze broeders officieel gevraagd hebben hun blad in het onze te mogen opsmelten.

Ik zou zulk eene vereniging toejuichen, vooral om het „Ledenblad“ zelf, daar o.a. het grievend schrijven over Dr. Dijk bewijst, dat deze courant niet op eigen beunen moet blijven staan.

Andere brieven schrijvers verzoek ik vriendelijk het einde van onze artikelenreeks af te wachten.

De conclusie moet nog komen.

B. W.

UIT DE SCHRIFT.

Gebedsreformatie.

... biddende te allen tijde"
Efese 6: 18.

Wij zijn er veel te weinig van overtuigd hoe sterk de schijnbaar zoo zwakke gebeden der geloovigen zijn.

Als wij het werkelijk geloofden, wij zouden meer bidden.

O, ik weet het wel dat gij mij tegenwerpen zult: wij Gereformeerden, bidden zooveel.

Behalve de huiselijke gebeden is er toch geen vergadering onder ons of zij wordt officieel geopend met het vragen van een zegen en gesloten met dankzegging.

Wij hebben onzen publieken dienst der gebeden, waarin door den Dienaar des Woords aller nooden worden opgedragen aan den Heere. En die Dienaar is zelf door een wijden sfeer van gebeden tot dat heilige werk genaderd. Eerst heeft hij thuis geboden, daarna is er met hem in de consistoriekamer geboden, en eindelijk, op den trap van den kansel, heeft hij nog eens het aangezicht Gods gezocht.

Is dat te weinig?

En dan in de school, op de catechisatie, aan het ziekbed, bij het huisbezoek, aan den maaltijd, zelfs bij feesten en bazars worden wij niet moede te bidden. Nu is het heel gemakkelijk op deze „vormen“ te smaden, waar diepere geestelijke werkelijkheden in liggen dan menig oppervlakkige vermoedt.

En toch, wij bidden te weinig.

Wie zou durven beweren dat er in ons openbaar gebed niet heel veel vormelijkheid en sleur schuilt, dat niet menige mond „Amen“ zegt, zonder dat het hart geboden heeft?

Hovendien, wie durft weerspreken dat al dit officiële gebed machteloos is als het niet gedragen en beziel wordt door het persoonlijk en verborgen gebed?

O, dat zalige „opheffen“ der ziel tot God! Dat zoeken van Hem in eerst tastende woorden, die uit genade geboren, door genade getrokken, Hem vinden, Hemzelf, O, dat stijgen tot Hem, tot Zijn hemel, Zijn troon, door de gescheurde wolken heen. Om dan te rusten aan Zijn vaderhart. En daar belijden de zonde, klagen de nooden, uitweenen de smarten, uitjubelen de blijdschap, bekend maken de begeerten, smeekend om genade, vergeving, hulp, kracht, troost, licht, moed. En dan heel stil en blijmoedig zich overgeven aan Hem, die de Hoorder der gebeden is, die Zijn oor neigt tot de stem der smeekenden, die Jedre zucht aan 't hart ontgleden hoort.

In de gesloten binnenkamer. Of in het veld als Izak. Of op den berg als uw Heiland. Of op een stille gracht in den avond, waar ge het gejoel der groote stad ontwijkt, omdat eenzaamheid kostelijk is om God te zoeken met sterk verlangen. Als dit bidden er niet is, kan er dan een echt christelijk leven zijn?

Als dit bidden ontbreekt, kan het vergoed worden door een stroom van holle woorden, die den gebedsklank bedriegelijk nabootsen, maar waar van er niet één uitstijgt boven lucht en wolken, doch alle zinken zij over de hoofden der luisterenden heen onmachtig terug naar de lage aarde?

Menige droeve klacht over verachtering in het geestelijk leven, over gemis aan innige liefde tot den Heere Jezus, over verkoeling van ware geestdrift, over twijfel en ongeloof is ten slotte te herleiden tot één zelfaanklacht van den klager: „ik bid te weinig“. Ik vouw mijn handen wel, ik sluit mijn oogen, ik kniel, ik spreek met of zonder woorden, maar, ik bid toch niet, ik gevoel het wel; waarachtig bidden is nog iets anders. Dat kan alleen „in den Geest“.

Van menig bang levensraadsel en lijdensraadsel weet de ongebruikte binnenkamer de oplossing: er was niet geboden. Wij spreken. Wij getuigen. Wij schrijven. Wij arbeiden. Wij onderwijzen. Wij belijden. Wij strijden. Wij vergaderen. En met dat alles heeft menigeen het zoo druk, dat hij het eigenlijke vergeet: het gebed. Een biddend leven alleen is een rijk leven. Wie oprecht geboden heeft, staat zoo sterk en heeft zoo'n moed. Ook zoo'n vast vertrouwen in het Amen.

Echte reformatie begint van binnen uit. En wat is innerlijker dan het biddend hart?

Reformeer uw gebedsleven in de kracht Gods, gereformeerde, die zelf wel weet hoe langen tijd het reukofferaltaar daarbinnen bij u zonder varige kolen, zonder korrelen wierook bleef.

Uw reformatie ligt in uw biddeloosheid.

Uw reformatie moet liggen in uw gebed.

Volhard in dat gebed te allen tijde. Ootmoedig. Kloekmoedig. Blijmoedig.

En terwijl uw bidleven uw werkleven opheft, doorloutert en heiligt, rust gij zelf in de levensgemeenschap met uw biddenden Hoogepriester en zult het zeker ervaren, dat onze God zich ontfert op het gebed.

Want bidden is strijden.

Maar bidden is ook overwinnen.

F. C. M.

KERKELIJK LEVEN.

Twéeërlei Schriftbeschouwing.

I.

Onder dit opschrift verscheen vóór enkele weken in „Bergopwaarts“ een artikel van de hand van prof. Obbink.

Hij zet daarin niet uiteen, hoe de christenen in twee kampen verdeeld zijn, waarvan elk een eigen Schriftbeschouwing huldigt. Dit zou men misschien bij eersten oogopslag meenen. Maar hij heeft het over de tweeërlei Schriftbeschouwing, welke één en dezelfde persoon, met name dan de predikant, er op kan nabouden. Het raakt hier de kwestie van studeerkamer en preekstoel.

Er zijn n.l. ethische predikanten, die sterk aan Schriftkritiek doen, maar op den kansel erover zwijgen.

Den laatsten tijd kwam in onze kringen weer de vraag aan de orde, hoe wij hierover hebben te oordeelen.

Die vraag krijgt te hooger belang, waar er gefluisterd wordt, dat er hier en daar in onze kerken een enkele predikant zich schuifhoudt, die in den grond van de zaak er precies eender over denkt als die ethische collega's.

Nu gaan wij die fluisteringen niet nader onderzoeken.

Wel dunkt het ons echter, ook ter wille van de gemeente, noodig, dat de kwestie zelf eens besproken wordt.

Hoe hebben wij als Gereformeerden hiertegenover te staan?

Prof. Obbink neemt het er voor op, dat men op den kansel een andere Schriftbeschouwing laat spreken dan in conferentiezaal of op den kathedraal. Of liever, dat men op den kansel zijn eigenlijke Schriftbeschouwing uitschakelt.

Zijn artikel beheist één doorlopende verdediging van het doen der ethische predikanten.

Het biedt ons daarom een welkome aanleiding om dit onderwerp in ons blad te behandelen.

Laat ik beginnen met prof. Obbink's bedoeling zoo objectief mogelijk weer te geven. Ik zal dit grootendeels in zijn eigen woorden doen.

Hij merkt in het begin op, dat hij niet weet of alle ethischen er over denken, gelijk hij. Hij spreekt alleen voor zichzelf. „En dan — zoo vervolgt hij:

„En dan begin ik met volmondig te erkennen, dat ik op den preekstoel andere dingen zeg (en ook de dingen anders zeg) dan op den kathedraal. Waarom? Om dezelfde reden waarom een medisch professor bij het ziekbed staande, ook andere dingen zegt dan in de collegenzaal. Een preekstoel is nu eenmaal een heel ander ding dan een kathedraal, en de man die daar staat te spreken, staat er met heel andere bedoelingen. In de collegenzaal en in de wetenschappelijke vergaderingen gaat het om theologie, in de kerk gaat het om religie. En religie en theologie zijn twee verschillende dingen. Een predikant, die het noodig oordeelt om in de kerk een betoog te houden over de historiciteit van Genesis 3 ziet mij nooit weer onder zijn gehoor, onverschillig of hij de historiciteit handhaaft of niet. Want om van die dingen wat te weten te komen, weet ik wel betere wegen dan de weg naar den preekstoel. Ik kom in de kerk om gesticht te worden en opgebouwd in mijn geloof, en het is mij nog nooit gebeurd, dat ik door eene theologische verhandeling over de eetheid of oneetheid van een bijbelboek werd gesticht. Het kan mij in de kerk ook niets schelen of de predikant, die uit Job spreekt, aan de historiciteit van Job geloof of niet, of dat hij het boek Daniël voor oud of voor jong houdt, of hij veel of weinig Psalmen aan David toeschrijft, enz.“

In de kerk moet de predikant mij de presente werkelijkheid laten zien van de stof die hij behandelt. Of de geschiedenis van Bileam zich werkelijk zoo heeft toegedragen als daar staat, interesseert mij bijzonder weinig, maar een predikant die over die geschiedenis preekt moet dat zoo doen, dat het verhaal tot mijn geweten spreekt, moet het tot presente werkelijkheid maken“.

Maar het geval-Cramer dan? Zoo zal men hem vragen. Men zal zich herinneren, hoe indertijd Dr. J. A. Cramer uit den Haag een paar preeken hield, die ten doel hadden, gelijk hijzelf zei, de vensters open te rukken en de frische lucht der kerk te laten binnenstromen. Hij vond het tijd, dat de ethische predikanten van hun geloof aan de Schriftkritiek openlijk belijdenis voor de gemeente deden en aan die kritiek ook op den kansel het woord gunden.

Prof. Obbink is het hierin niet met hem eens. Hij schrijft:

„Dr. Cramer heeft indertijd in Den Haag zijne befaamde „kritische preeken“ gehouden. Ik heb dat een ernstige fout gevonden. Niet omdat ik bang was, dat de gemeente zou weten hoe ketterisch de ethischen zijn, want aan ieder, met wien ik er over sprak, heb ik gezegd, dat ik het wetenschappelijk standpunt van Dr. Cramer zonder voorbehoud deelde — maar omdat ik het een ongeoorloofd gebruik van den preekstoel achtte. En dat doe ik nog. Daar waar de menschen komen, uit religieuze en niet uit theologische motieven, daar waar niemand eene vraag stellen kan als bij iets niet begrijpt, daar waar men uiteraard slechts volstrekte uitspraken kan doen en niet kan argumenteren, daar waar een groot aantal menschen zitten, die tegenover deze dingen volstrekt onverschillig

staan, of er zich aan ergeren — daar behooren die kwesties niet thuis".

Toch voelt prof. O. heel goed, dat dit punt niet buiten de belangstelling der gemeente staat. Het Schriftprobleem is geen kwestie, waarover uitsluitend theologen zich warm maken. Hierbij merkt hij op:

"Maar er zijn er toch ook onder de hoorders, die er zich in hooge mate voor interesseeren? Moeten die dan met een kluitje in het riet worden gestuurd? Natuurlijk niet. Maar voor dezulken is er gelegenheid te over om er mee in kennis te komen. Ik noem slechts: de catechisatie (op sommige catechisaties kunnen die dingen zeer goed worden behandeld), lezingen, persoonlijk gesprek met den predikant, enz. Tegenwoordig ook vooral de Volksuniversiteiten, die alle een tamelijk groote plaats innemen aan theologische onderwerpen. Dezen winter houd ik te Amsterdam en te Utrecht een cursus aan de Volks-universiteit over den godsdienst van Israël, en behoeft niet één mijner hoorders in onzekerheid te verkeeren omtrent mijne Schriftbeschouwing. Maar als ik straks weer te Amsterdam of te Utrecht preek, vernemen ze er niets van".

En hij verduidelijkt dit met het volgende voorbeeld:

Er was eens een dokter, die bij een ernstig nederlijder werd geroepen. En toen hij bij het ziekbed stond, begon hij te vertellen hoe vele soorten van nederlijden er wel zijn; hij sprak van chronische en subacute en embolische en suppuratieve nefritis, en hoe die verschillende soorten plegen te verlopen, enz. En toen begon hij overhuid te constateeren aan welke van de genoemde soorten deze patiënt misschien leed, en welke behandeling was aangewezen. En men vond het nog niet eens een beste dokter, die toch zoo heelennaal „de waarheid" zei, en zoo heelennaal eerlijk was.

Zoo ongeveer beschouw ik den predikant, die met theologische theorieën op den preekstoel komt. Natuurlijk gaat ook deze vergelijking mank als elke andere, maar een goed verstaander voelt wel den zin. En een slecht verstaander? Voor hem is dit een aardig slakje om er zout op te leggen.

Zoodat ik maar zeggen wil, dat dat schijnbaar tweeslachtige niets anders is dan eisch van gezond verstand en behoorlijke pedagogiek, waarvan de juistheid op alle ander gebied onmiddellijk wordt erkend.

Hiermee meen ik aan prof. O. volle recht te hebben laten wedervaren.

Een volgend maal hoop ik deze theorie te toetsen aan wat voor ons Gereformeerden als eisch geldt.

HEPP.

Een treffelijke methode.

Dezer dagen werd ons de volgende circulaire toegezonden:

L. S.

De Deputaten, door de hantgehouden Generale Synode van Leeuwarden benoemd om „de Liturgische Geschriften in hun geheel te overzien en zoo noodig eene herziening voor te bereiden", en om „den bundel „Eenige Gezangen" te overzien en te trachten dien uit te breiden met eenige andere berijnde of onberijnde gedeelten der II. Schrift, welke het den kerken vrij zal staan, nevens de Psalmen in den eeredienst te gebruiken", hebben hunnen arbeid aangevangen.

Zij noodleiden het goed, door publicatie in de pers aan alle kerkeraaden en leden der Gereformeerde kerken, die eenige opmerking of eenigen wensch mochten hebben, waarvan kennisgeving voor hen van belekenis zou kunnen zijn, te verzoeken, hun reeds thans daarvan bericht te doen, eer zij met het opstellen der concepten aanvangen.

Deputaten achten het gewenscht, waar de gewone gang van den eeredienst zoo nauw is betrokken bij hun arbeid, alle kerkeraaden en gemeentelieden in de gelegenheid te stellen, wat voor hun werk van belang kan zijn onder hunne aandacht te brengen, opdat zij tijdig daarmede rekening kunnen houden. Het spreekt van zelf, dat motiveering van wat men bij hen inzendt zeer gewenscht is.

Inzake het opstellen van vragen voor de Openbare Belijdenis, welke arbeid ook aan deze Deputaten is toevertrouwd, wordt dezer dagen een circulaire aan de kerkeraaden toegezonden.

Deputaten verzoeken, dat men vóór 1 Januari 1921 aan het adres van hunnen scriba zijn opmerkingen inzendt.

Dr. J. C. DE MOOR, praeses.

Dr. G. Ch. AALDERS, scriba.

Nassaulaan 17

Hilversum, 11 Nov. 1920.

Wij meenden goed te doen dit stuk hier een plaats te geven en niet onder officieele berichten te laten wegschemeren.

De methode, door deze deputaten gevolgd, verdient toejuiching.

Het is hun bedoeling met alle deugdelijke wenschen, welke er in den boezem onzer kerken leven, rekening te houden.

Wij kennen in ons kerkelijk leven geen referendum of georganiseerd overleg.

Toch mogen zulke aangelegenheden niet van boven af geregeld worden, maar behoort de nauwste aansluiting gezocht bij wat in onze kerken leeft.

Vooral is dat zaak in „doornige" kwesties als eventuele veranderingen in onze liturgische geschriften en uitbreiding van de „Eenige Gezangen".

Wat ook deze methode, gelijk elke andere, haar schaduwzijden heeft, betwisten wij niet.

Maar de namen der deputaten staan er borg voor, dat hier de gevaren wel zullen gemedend worden.

Zelfs zouden wij erop willen aandringen, deze methode toe te passen, waar dit maar eenigszins mogelijk is.

Een opmerking nog.

De fatale termijn dunkt ons wat krap genomen. Dikwijls is tegen het einde van het jaar het agendum van onze kerkeraadsvergaderingen overladen en moet er van geschrapt worden, wat eenigszins nitstel leiden kan.

Wij vreezen, dat hiervan de bespreking over bovengenoemde punten hier en daar de dupe worden zal.

Ook met het oog op eventuele beschouwingen in de pers ware verlenging raadzaam.

Misschien kunnen deputaten den termijn drie maanden verschuiven.

HEPP.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN.

De plaats van den middenstand in het maatschappelijk leven.

II.

Is er in het maatschappelijk leven voor den middenstand nog een plaats, en kan zijn arbeid, zonder schade voor het maatschappelijk welzijn, door anderen worden overgenomen? Met die vraag eindigde ik mijn eerste artikel, en ik wil die vraag beantwoorden, wanneer ik eerst op iets anders gewezen heb. Het heeft n.l. geschieden, dat de werkelijkheid de overbodigheid van den middenstand zou bewijzen, want deze stand heeft jaren van inzinking en verkwijping gekend, die hij nog niet te boven is. Nog hebben vele middenstanders hard te worstelen om het hoofd boven water te houden, en de druk, die, gelijk ik straks hoop aan te toonen, van twee kanten op hem geoeft wordt, is nog op lange na niet gelindigd.

Nu zal deze en gene ongelooft glimlachen.

Velen zullen van dien „strijd" weinig willen weten.

Algemeen heerscht immers de meening dat door den middenstand gedurende de laatste jaren goed geld verdiend is, en de stijging der prijzen en de voortdurende duurte vestigt bij menig een den indruk, dat van een middenstandsdruk niet meer gesproken mag worden. Toch moeten wij in ons oordeel voorzichtig zijn. Zeker, er zijn middenstanders, wien de oorlogswinst niet vreemd gebleven is, en meer dan een winkelier of klein-industrieel moet, als hij eerlijk wil zijn, het klagen en zuchten aan anderen overlaten, doch deze voorspoed is niet aller.

De meesten kennen die vette jaren niet.

Veler winst is ook slechts tijdelijk geweest.

Hier is, en ik zou meerdere bewijzen kunnen aanvoeren, veel schijn die bedriegt, en vooral in onze christelijke kringen mag niet worden vergeten, dat de crisisjaren voor tal van middenstanders zorgen en moeilijkheden vermenigvuldigd hebben. Juist zij, die in hun zakenleven hun christelijke belijdenis en den eisch van Gods Woord geen geweld willen aandoen, hebben, enkele uitzonderingen daargelaten, een moeilijken tijd doorleefd, en het is er verre vandaan, dat die schaduwen thans reeds geweken zouden zijn. Bovendien mag ook allerminst uit het oog worden verloren, dat voor een handelsdrijvende of industrieel middenstander de balans niet is op te maken naar zijn oogenblikkelijk inkomen, omdat hij dit inkomen weer voor het grootste gedeelte in zijn bedrijf nodig heeft.

Dit mogen wij niet voorbijzien.

Tegenover velerlei bewering, die helaas den goeden naam van den middenstand dikwerf onrechtmatig geschaad heeft, zullen wij ook een open oog hebben voor de struggle for life, die in deze kringen gevoerd wordt, en in dezen tijd mag wel eens het volle licht vallen op den noesten arbeid en de aanhoudende zorgen, de groote inspanning en bewonderenswaardige activiteit, die over 'algemeen de middenstanders zich getroost hebben en nog troosten om in de groote levenswoeling en in de sociale branding niet onder te gaan.

Doeh, op dit punt ga ik nu niet verder in.

Ik zou het hebben over den druk, die op den middenstand geoeft is en wordt, en over de oorzaken, welke hem vooral in een vroegere periode, niet te miskennen malaise bezorgd hebben. De eerste oorzaak is de overmacht van het groot-kapitaal, dat, vooral in de groote steden, door het vormen van trusts en het oprichten van warenhuizen en allerlei filialen en depôts, den kleinhandel overweldigende concurrentie aandoet. Dit groot-kapitaal is immers zoo machtig. Het beschikt over veel en groote bedrijfsfondsen. Het is bij machte om door z'n bazars en filialen zich met kleiner winst tevreden te stellen, omdat de groote omzet de voordeelige saldo's toch aanzienlijk genoeg doet zijn. Het is in staat om door trusts, waarin de leden en commercieel en industrieel van alle vrijheid afstand doen, of door kartels, waarin deze vrijheid alleen op commercieel gebied aan banden wordt gelegd, de productie te regelen en de prijzen te bepalen, en tegen deze geweldige macht is de middenstand schijnbaar niet opgewassen.

Zij heeft temminste menig middenstander een bankroet bezorgd.

Zij heeft velen kleinhandelaren de gelegenheid benomen de vleugels vrij uit te slaan, en zoo staat het ook natuurlijk met de klein-industrie.

Ook hier drukt de concurrentie der groot-industrie.

Deze beschikt over fabrieken en machines. Zij kan door de massa de goederen veel goedkoper, ik zeg niet degelijker, produceren. Zij kan gebruik maken van de huis-industrie om eigen productie te vermeerderen, en er zijn tal van kleine bedrijven, die, tegen de kapitaalcracht der groot-industrie niet bestand, of reeds den hongerdood zijn gestorven, of het vooruitzicht hebben spoedig hun plaats te moeten ruimen. Ik denk b.v. aan de weverijen en touwslagerijen, aan de zeepziederijen en leerlooierijen, en al is in tal van andere vakken de klein-industrie nog in het leven gebleven, en al kon vooral in de bedrijven voor de voedingsmiddelen de middenstand zich nog handhaven, toch mag deze druk van boven op geenerlei manier onderschat, en hebben wij, bij de angstwekkende kapitaalopstapeling der laatste jaren, met dezen factor in het economische leven ernstig rekening te houden.

Er is nog een tweede oorzaak voor de malaise van den middenstand aan te wijzen. Tegenover den druk van boven staat die van beneden, welke geoeft wordt door de consumptie-coöperaties van ambtenaren en arbeiders en vele anderen, die een niet minder gevaarlijke concurrent voor den middenstand geworden is. Nu stem ik terstond toe, dat deze coöperatie van consumenten ook heilzaam voor den middenstand gewerkt, en als correctief goede diensten heeft verricht. Als correctief eerst in dezen zin, dat de middenstand door deze coöperaties mede heeft leeren inzien, welke gebreken en leemten in eigen organisatie den bloei belemmerden, maar als correctief tevens, omdat hier en daar het optreden der consumenten-verenigingen aan de overmatige winsten van sommigen een einde gemaakt heeft.

Ook dit moeten wij toestemmen.

Doch dit neemt niet weg, dat, al erkennen wij de lichtzijden, wij den donkeren kant voor den middenstand geenszins voorbij zien. Niet, dat de coöperatie op zichzelf onchristelijk zou zijn, en uit christelijk-social of ethisch standpunt moet veroordeeld worden, maar het feit kan niet ontkend, dat deze coöperaties den middenstand niet weinig in het nauw hebben gebracht.

Daarmee zeg ik niet dat zij den middenstand zal noodzaken te verdwijnen. De praktijk heeft geleerd, dat een degelijke, energieke, goed georganiseerde middenstand het tegen de coöperatie wel kan volhouden, en wanneer onze middenstanders op den ingeslagen weg van organisatie blijven voortgaan, en individueel, ieder in z'n eigen zaak en bedrijf, met inspanning van alle krachten het rechte pad bewandelen, is m.i. deze druk van beneden er niet een, die de overhand zal behouden.

Dit laatste brengt mij als vanzelf tot de derde oorzaak.

Dat de middenstand in het gedrang is geraakt, is ook aan eigen fouten te danken, en aan gebreken, die in eigen kring moeten gezocht worden. In de eerste plaats zijn er tal van menschen in dezen stand hinnengedrongen, die er eigenlijk niet in thuis hooren, en door gebrek aan kennis en inzicht den middenstand naar beneden hebben gehaald. Er zijn meerdere kleine baasjes en winkeliertjes opgestaan, die de een meer en de ander minder een parasitair bestaan moesten leiden, en al zijn dit grensgevallen, deze grensbewoners zijn tot niet geringe schade geweest, en voor het onsociale van hun bedrijf mogen, al veroordeelen wij daarmede allerminst iederen klein-winkelier, de oogen niet gesloten worden.

Er is echter nog een tweede fout.

De middenstand heeft vooral hierin gefaald, dat in zijn kringen langen tijd het jammerlijkste, individualisme den scepter voerde, en voor solidariteit en gemeenschapszin niets werd gevoeld. Ieder leefde voor zich en eigen zaak. De concurrentie heerschte in haar scherpste vormen. De eenzelvigheid en het eigenbelang gaven den toon aan. Om anderer belangen werd weinig of niet gedacht, en de middenstanders, die hetzelfde bedrijf uitoefenden of eenzelfde handel dreven, beschouwden elkaar als natuurlijke vijanden.

Wat een ellende is daaruit voortgevloeid!

Veel onzuivere concurrentie was het noodzakelijk gevolg.

Onware reclame kon niet ontblijven. Het werd een strijd op leven en dood, en in christelijke kringen is aan die heillooze jacht maar al te dikwijls meegedaan. Van organisatie was geen sprake; ieder ging zijn eigen weg; in star conservatie en egoïsme sloten de meesten zich op in eigen engen kring, en lieten boven zich het grootbedrijf groeien en onder zich de coöperatie in steeds meerder kracht opkomen, zonder zelfs een vinger uit te steken om den middenstand als stand in het sociale leven te handhaven.

Hier moet eerlijkheidshalve nog een fout vermeld.

Het is ook voorgekomen dat door den winkelstand de consument geëxploiteerd is om eigen rentenier-schap te verhaasten, en er zijn wel eens ervaringen opgedaan, die het vertrouwen in deze klasse in ons maatschappelijk leven hebben geschokt. Wat b.v. in de Augustusdagen van 1914 en in de latere crisisjaren door sommigen is bestaan, is niet geschikt om de sympathie voor den middenstand te bevorderen, en ieder, die het heil van den middenstand zoekt, zal toestemmen, dat elke gemaakte